

A brennbergi „Ilona akna” elvesztése

Most a millennium évében visszatekintve az elmúlt évszázadra megállapíthatjuk, hogy ebben az időben következett be Magyarország egyik nagyon fontos sorsfordulója, nevezetesen a *Trianoni Békeszerződés* megkötése. Magyarországnak a XX. században ez okozta a legnagyobb traumát. A trianoni békeszerződés előírásai közül is a legfontosabb csapást a határok megváltoztatása jelentette. A többi – akár a jóvátétel, akár a korlátozások – előbb-utóbb letelt, vagy kijátszható volt (pl. a hadsereg), a határok azonban maradtak, az ezzel kapcsolatos döntések határozatlan időre szóltak. Lehet eljutunk oda, hogy nem lesz jelentősége az országhatároknak, a történelmi tények azokban tények maradnak, s e téma is múltunk feltárásához tartozik.

A trianoni határok megállapítására annak idején a békeszerződés értelmében *Határkiigazító Bizottságokat* jelölt ki az antant. Ezekhez a bizottságokhoz hazánk nagy reményeket fűzött, annál is inkább, mert a határkiigazítás volt az utolsó lehetőség a sérelmek orvoslására.

Párizsban 1919 januárjában megkezdődött a győztes hatalmak és szövetségeseik konferenciája – vagy ahogyan akkor hivatalosan nevezték: előzetes békekonferencia –, melynek az volt a feladata, hogy a győztes hatalmak maguk között eldöntsék a legyőzötteknek átadandó békefeltételeket.¹ Az előtárgyaláson került sor annak tisztázására, hogy miként vonják be majd a legyőzötteket a békeszerződés előkészítésébe, mire hívják meg őket, a feltételek megvitatására, vagy csak a békeszerződés ultimátumszerű átvételére. Az utóbb mellett döntöttek, bár ezekről kezdetben nem esett szó. A legyőzöttek köreiben akkoriban még úgy vélték, miután a győztesek tisztázták a feltételeket, *béketárgyalásra* kerül sor és erre készültek. A legyőzött országok – Németország, Ausztria, Magyarország – vezető köreiben e mellett azt is figyelembe vették, hogy országaikban időközben rendszerváltás következett be. Németországban a weimari koalíció, Ausztriában az ellenzéki pártok koalíciója, Magyarországon Károlyi Mihály antantbarát függetlenségi csoportja a szociáldemokratákkal és a polgári radikálisokkal szemben kormányzott.

A párizsi előzetes békekonferencián a *Németországgal kötendő békének volt prioritása*, bár kezdetől párhuzamosan dolgoztak a többin is. Az egymásközt több mint három hónapos vitában készült el a német béke feltételeinek a tervezete. E munka befejező fázisával párhuzamosan a konferencia Főtanácsa – melyet az öt szövetséges főhatalom (Franciaország, a Brit királyság, az Egyesült Államok, Olaszország és Japán) *kormányfője és külügyminisztere* alkotott – most már kialakította a továbbiakban követendő sajátos eljárási módszereket is, melynek lényege: *tárgyalás a győztes és legyőzöttek között nem lesz*, a tervezett feltételeket hivatalos formában a küldöttségek személyes találkozásával adják át. Ekkor lehetőséget adnak szóbeli reflektálásra, de *mindenféle vita nélkül*. Ezt követően záros határidőn belül csakis írásos megjegyzések nyújthatók át, tárgyalásokra nem kerülhet sor, majd azokra válaszként elkészül a végleges szöveg, melyet most már *ultimátumszerűen* kap meg a legyőzött.²

Ezek a tárgyalások – melyek sok vitát váltottak ki – azért is érdekesek, mert ezek keretében alakult át részleteiben és konkrét formájában a *wilsonizmus* az európai nagy- és kishatalmi expanzió fegyverévé. Itt kellett a francia és angol szövetségeknek elérni az Egyesült Államokkal szemben, hogy a győztesek esetében az etnikai elveket a gazdasági stratégiai elvekkel hosszabbítsák meg.³

A gróf Apponyi Albert vezette magyar békedelegáció 1920. január 14-én 8 jegyzéket, statisztikai és egyéb mellékleteket adott át a békekonferenciának. A Nagykövetek Tanácsa pedig január 15-én átnyújtotta a *békefeltételeket*, melyre Ó január 16-án nagy beszédben válaszolt, s próbálta indokolni a magyar álláspontot.⁴

¹ Dr. Bacsa Gábor: A magyar–jugoszláv (S.H.S.) határ megállapítása és kitzése (a trianoni szerződés szerint) 1921–1924. Püski kiadó Bp., 1998. 11–16. old.

² Uo. 25. old.

³ Uo. 26. old.

⁴ Uo. 30. old.

A béketárgyaláson kidolgozott végleges békefeltételeket kísérőlevelekkel adták át. A formai eljárás valamennyi végleges szövegezésű békeszerződésnél ugyanaz volt, hiszen a kísérőlevelek tartalmazták az aláírásra való készség kinyilvánításának határidejét is. Így volt ez Magyarországra esetében is. A végleges békefeltételeket a magyar küldöttség észrevételeire adott választ ugyancsak egy kísérőlevéllel (Covering Letter) adták át, melyet Millerand francia miniszterelnök írt alá.

A magyar békedelegációknak átadott kísérőlevél tartalmát tekintve a többihez képest egyedülálló volt, mert nemcsak fontos adminisztratív jellegű információkat tartalmazott, hanem elvi jelentőségű fejtegetéseket is, de emellett sok illúziót, félreértést és félremagyarázást okozott.

Mind a német, mind az osztrák eljárásnál az eredetileg átadott tervezet és a végleges között jelentős kedvező irányú változások voltak, főleg a *regionális népszavazások* engedélyezése terén. A magyarban ilyen lehetőség nem volt, bár a főhatalmak magatartása Magyarországgal szemben időközben kedvezőbbre fordult. A kísérőlevéllel akarták ezt kifejezni, mivel a Magyarországgal szomszédos szövetségesek ellenállása miatt nem volt arra mód, hogy az eredeti feltételeken változtassanak. *A kísérőlevél is csak szűk határok között* és bizonyos kétértelműséggel *villanthatott fel* némileg kedvezőbb további lehetőségeket, azonban rendkívül határozottan helyezkedett szembe a soknemzetiségű Magyarország fenntartása melletti érveléssel. Ennek kijózanítólag kellett volna hatni a régi Magyarország visszaállításának igénylésében.

A következőkben röviden vizsgáljuk meg a kísérőlevél főbb tartalmát. A magyar békedelegációknak 1920. május 6-án Millerand átadta egy levél (Millerand-levél) kíséretében a *magyar békefeltételeket*, melyben közölték, hogy a magyar kívánásokat nem vehették figyelembe, viszont kilátásba helyezték a későbbi határ-kiigazítási lehetőségeket.⁵ Aponyi azt a kijelentést tette: „Száradjon el a kéz, amely aláírja.”⁶ Nem írta alá, hanem hazautazott.

Fontos azonban megemlíteni, hogy ebben a levélben jelent meg először – mint hivatalos békekongresszusi dokumentumban – a *problematikusság* jelzése: pl. „...az így megállapított határ” „esetleg” ... „mindenütt” ... „teljesen nem felel meg”. Bár ezen kitételekkel lényegében a probléma *bagatelizálására* törekedtek és többirányú értelmezést tettek lehetővé, mégis jelentős, hogy szerepelt ez az utalás a dokumentumban. Ugyancsak fontos elvi jelentőségű, hogy az azonnali megfelelőbb határkijelölést a kísérőlevél nyilván a szomszédos országok ellenállására utalva azzal utasítja el, miszerint „Meggyőződtek arról, hogy az általuk megállapított határ minden megbolygatása súlyosabb következményekkel járna.”⁷

Tekintsük át röviden, hogy a gyakorlatban mi volt az értéke ennek a levélnek. Abból a tényből kiindulva, hogy a bizottságok mozgása a trianoni vonal mindkét oldalára és csak szűk sávban lett tervezve, következtetni lehetett, hogy *csupán lokális természetű kiigazításokra volt felkészülve*, továbbá ha a lokális gazdasági érdekek úgy követelik, magyar oldalra is kiterjedhetett (bilaterális). Feltűnő, hogy a helyszíni szemlék tervezésénél *etnikai követelmények számításán kívül maradtak*.⁸

A kirívó igazságtalanságok megszüntetését szolgálta volna a kísérőlevél, mely ezek megszüntetését a *határrendező bizottságokra testálja*. A magyar kormány tehát bízott benne. Még nagyobb reményeket fűzött hozzá a közvélemény, melyet a sajtó is eléggé felkorbácsolt. De nemcsak a magyar közvélemény fűzött reményeket, hanem a semleges külföldi és az elfogulatlan antant közvélemény is. Ezt a kísérőlevelet állította oda, amidőn a szavát hallatta a trianoni béke igazságtalansága ellen. 1921 tavaszán az angol felsőházban az angol külügyminiszter egy hasonló célú interpellációjára válaszulva hivatkozott erre a kísérőlevélre, mint amelyet éppen a brit kormánynak sikerült a szövetséges hatalmakkal elfogadtatni, s amely hivatva lesz a trianoni békének az interpelláló által ecsetelt nemzetiségi igazságtalanságait megszüntetni.⁹

⁵ Uo. 31. old.

⁶ Békási Jenő: Zala megye feltámadása Trianon után. Hungária Hírlapnyomda Bp. 1930.

⁷ Galántai József: A trianoni békekötés 1920. Bp., 1990. 147–149. old.

⁸ Dr. Bacsa Gábor: Expozé a kandidátusi védéshez (kézirat)

⁹ Magyar Országos Levéltár K 477, Miniszterelnökség (ME) Rezervált 476/1922.

A dokumentum első részében utal arra, hogy „a Szövetséges és Társult Hatalmak bár kifejezik azt a reményüket, hogy a jövőben Magyarország Európa biztonságának és békéjének egyik oszlopa lesz, nem felejtetik el, mekkora felelősség hárulik Magyarországra a világháború kitéréséért és általában a kettős monarchia imperialista politikájáért.” Idézet a wilsoni elvekből: „... egy nemzetet, egy népet sem szabad kirabolni, vagy megbüntetni azért mert, az illető ország felelőtlen uralkodói súlyos és gyűlöletes igazságtalanságot követtek el.”

A kísérőlevél egy másik helyen arról ír, hogy a magyar béke delegáció részletes kritika tárgyává tette a neki átnyújtott békefeltételek határozmányait. Az antant viszont csatlolja azt a választ, melyet megadni a Szövetséges és Társult Hatalmak székségeknél láttak. Szerpelnek azonban ebben olyan reménykeltő kitételek is többek között, hogy „... az így megállapított határ esetleg nem felel meg mindenütt teljesen a néprajzi vagy gazdasági kívánalmaknak. A helyszínen megejtett vizsgálat esetleg székségesse fogja tenni, hogy egyes helyeken a szerződésben megállapított határt áthelyezzék.”¹⁰

De majd, ha a határmegállapító-bizottságok (hmb.) megkezdik munkájukat – folytatódik a kísérőlevél –, ha úgy vélik, hogy a szerződés intézkedései *valahol igazságtalanok*, s hogy ennek az igazságtalanságnak az orvoslása közérdek, *módjukban lesz erről jelentést tenni a Nemzetek Szövetsége Tanácsának*. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak, ha az egyik érdekelt felkéri, a Szövetség Tanácsa felajánlhassa jószolgáltatást abból a célból, hogy az eredeti határt ugyanazon feltételek mellett békés úton megváltoztassa ott ahol ennek megváltoztatását valamely határbizottság kívánatosnak tartja. A Szövetséges és Társult hatalmak bíznak benne, hogy ez az eljárás megfelelő módot nyújt minden igazságtalan határvonal kiigazítására, ha azok ellen alapos ellenvetést lehet tenni.¹¹

A határ-megállapítási munkálatokat Magyarországon négy határmegállapító bizottság a.) magyar-osztrák, elnöke Jocard (francia), magyar biztos a Keresztes Arthur ezredes, de ellátta ezt Villáni, illetve Träger is, osztrák részről Neugenbauer volt a határbiztos; b.) magyar-cseh-szlovák; c.) magyar-román és a d.) magyar-jugoszláv határmegállapító-bizottság végezte.

Egy bizottság 7 tagból állt. Ebből öt antant (angol, francia, olasz, japán) és kettő az érdekelt országokból pl. egy magyar, egy osztrák stb. A bizottságnak antant elnöke volt, angol vagy francia (északon és délen angol, keleten és nyugaton francia). Munkájuk alapját az 1920. május 6-i „Kísérőlevél”, a párizsi Nagykövetség Tanácsa által kidolgozott 1920. június 22-i (instruktions) „Utastítás” és az 1921. július 3-i (instruktions complementaires) kiegészítő, „Pótutastítás” képezte. A magyar-osztrák hmb.-nél még az 1921. október 13-i velencei egyezmény járult.

Kiemelve az Utastítás és a Pótutastítás közötti különbséget meg kell jegyezni, hogy a békeszerződés kísérőlevele értelmében nagyobb határkiigazításokat, illetve a Népszövetséghez felterjesztendő javaslatokat és az erre vonatkozó bizottsági eljárást a Pótutastítások szabályozzák, míg az Utastítások a bizottságok szervezetére, működésére vonatkoztak. A bizottság a kísérőlevelet *bilaterális jelentőséggel értelmezte* a magyar biztos tiltakozása ellenére is. Mind a magyar, mind a másik fél részéről fogadtak ugyan el területi követeléseket, a kísérőlevél összértékét azonban nem nagyra becsülték. Jóllehet – mint láttuk – a kísérőlevél határozott formában ígéri, hogy... „Majd ha a határbiztosok megkezdtek munkájukat... az eljárás megfelelő módot nyújt minden igazságtalan határvonal kiigazítására, ha azok ellen alapos ellenvetést lehet tenni.” stb.¹²

Az „eljárás” azonban nem nyújtott megfelelő módot az igazságtalanságok kiküszöbölésére. Az antantbizottság nemcsak hogy nem kereste az igazságot, hanem el is zárkózott előle. A Párizsból kapott utastítások alapján, „*kézivezérléssel*” működött. Mindig azon törték a fejüket, hogy milyen ürüggyel foghatnának ki a magyar javaslatokon. A szerbek pedig hivatkoztak Apponyi Albert gróf 1920. május 10-én, a béketanács teljes ülésén tett – kijelentésére is, mely szerint *a kísérőlevél csak kétes reményeket tartalmaz*. Mint mondták, Apponyi is azt a nézetet vallotta mint ők.¹³

¹⁰ Galántai József: uo.

¹¹ Uo.

¹² Bacsa 1998. 41., 61. és 120. old.

¹³ Uo.

A határmegállapítással kapcsolatos eljárás szabályai nem kedveztek a magyar aspirációknak. Azokat úgy alkották meg, hogy a magyar biztosokat nem vonták be, hanem kész tények elé állították. Rontották az esélyeinket, hogy a magyar biztosok egy területre csak egyetlen javaslatot nyújthattak be. Ebből következett, hogy magyar részről ésszerűen – a biztosabb megvalósulás reményében – csak apróbb módosítások kerülhettek előterjesztésre a bizottsághoz. Nyilván a „csak egy javaslat”-nak az is célja volt, hogy kizárják az alkudozást, ne lehessen taktikázni a területi igényekkel.

Az Ilona akna ügye

Hogy az eljárás mennyire nem szolgálta az igazság keresését azt példázza Ilona akna esete is, midőn elj is elvették tőlünk, amit egyszer már nekünk ítétek.

Az Ilona akna Récény (Reitzing, ma Ausztria) község területén volt és Brennbérgbányához tartozott. Brennbérgbánya pedig Sopronhoz tartozó bányatelepülés volt. Magyarország legrégebben (1765) művelt szénbányája. Ebben a bányában alkalmaztak először vízszivattyúzással a gőzgépet. 1952-ben a szén bányászatát befejezték.¹⁴

A récényi Ilona aknát a bizottság 1922. február 23-i ülésén *Magyarországnak ítélte*, (első határozat) mégpedig az összes antantbizottsági tagok szavazatával. Mivel azonban az osztrák delegáció megtagadta a döntés végrehajtását, így a magyar biztos a kitűzési munkáktól (határok lerakása, a határ állandósítása) elállott.¹⁵

A határmegállapító bizottság az első – az Ilona aknát nekünk ítélő – határozatát az osztrák kormány azzal az indoklással támadta meg, hogy a velencei egyezmény azt Ausztriának ítélte. A hmb. április 7-én megtartott ülésén az osztrák biztos kormány nevében tiltakozott Ilona akna Magyarországhoz való csatolása ellen. Az 1922. május 4-i helyzetjelentés szerint az osztrák kormány jegyzékben kérte a Magyarországnak odaítélt „Ilona akna” visszacsatolását Ausztriához, megjegyezvén, hogy nemleges válasz esetén a velencei egyezményre hivatkozással a Népszövetséghez fordul.

A bizottság a legerélyesebben visszautasította a hozott határozat visszavonására vonatkozó osztrák kérést.¹⁶ Sőt visszakérült Récény község határában fekvő Ilona akna, (Brennbérgtől délre) a hozzátartozó 500 kh-t kitevő szénterülettel együtt, melyet a bizottság véglegesen Magyarországnak ítél oda. Ezáltal kb. 300 holdnyi, harminc éves termelésre elegendő szénvagyon és egy téglagyár is visszakerült.¹⁷

Az osztrák delegáció megtagadta a récényi bányaterület határainak kiürítését, a vonatkozó bizottsági határozat végrehajtását. Jocard elnök a magyar, az angol és japán biztos és Neugenbauer (osztrák biztos) jelenlétében 1922. április 7-én kijelentette, hogy a récényi akna Magyarországnak való odaítélésére és az ottani határ kitűzésére vonatkozó határozatot a *magja teljességében fenntartja*, bár az ügyet az osztrák fellebbezés miatt a Népszövetség elé viszi. Kérte a magyar biztos, a válasz megadásáig tartózkodjanak a kitűzési munkálatok megkezdésétől. A magyar biztos ezt helyesnek tartotta, s elvi álláspontunk fenntartása mellett a műszaki személyzet nem fogott munkához. Kérte azonban az eset jegyzőkönyvbe vételét. Az elnök mindenben igazat adott és köszönetét fejezte ki a magyar biztosnak.¹⁸

Figyelmet érdemel az osztrák biztos akadékoskodó magatartása, mely nemcsak a magyar biztos, hanem a bizottság ténykedése ellen is irányult. Ez valószínű ellenszenvet váltott ki, mely végső soron nekünk kedvezett, tekintettel a bizottság addigi többé-kevésbé méltányos – tehát inkább álláspontunknak kedvező – eljárására. Az osztrákok nem törődve a bizottság jó, vagy rosszindulatával, más helyen kerestek és találtak támaszt ellenünk. Erre vonatkozólag több bizonyíték is van. Többek között a Nagykövetek Tanácsának azon – a békeszerződés ki-

¹⁴ Új Magyar Lexikon A–C 362. old.

¹⁵ Hadtörténeti Levéltár (HL) Határmegállapító Központ (HMK) 4724 sz. 1. sz. melléklet, Magyar-osztrák határmegállapító-bizottság (M-O hmb.) 140/1923.

¹⁶ HL HMK 372/h/1922. Helyzetjelentés

¹⁷ HL HMK kmh. iratai 1/48 1921–1922 1. doboz 549/h és HL HMK katonai meghatalmazott (kmh.) Helyzetjelentés Bp., 1923. 3. 10.

¹⁸ Uo. M-O hmb. 626/1922. 4. 27.

sérőlevelével, mint a bizottságok részére kiadott „Utasításokkal” és „Pótutasításokkal” ellentétben áll – rendelete, mely a határmegállapító biztost arra utasította, hogy a határ-megállapításoknál szorosan a trianoni vonalhoz alkalmazkodjanak.

Valószínű ezen utasításokkal állt összefüggésben az osztrák biztost az a kijelentése, miszerint kormánya utasítására a határnak semmiféle, tehát még kizárólag helyi jelentőségű, vagy kompenzáció elleni megváltoztatásába sem mehet bele.¹⁹

A Nagykövetek Tanácsát meglepte ez az állásfoglalás. A bizottságot utasították, hogy az eljárásról igazoló jelentést terjesszen elő. Mellettünk szölt azonban az a körülmény, hogy a Brenneri Bánya rt. részvényeinek 3 része francia kézben volt.²⁰ A Nagykövetek Tanácsa 1922. július 21-én az osztrák kormányhoz intézett jegyzékében mégis már azt az álláspontot képviselte, hogy a brenneri határvonal – úgy mint az a velencei egyezményben foglaltatik csak az osztrák részről megadandó bizonyos biztosítékok nyújtása mellett –, melyek a tárnák maradéktalan kiaknázását lehetővé teszik – volna fenntartható.²¹ (Tehát a határmegállapító-bizottság határozata immár nem volt megingathatatlan.) Az 1922. december 5-i bizottsági ülésnek – melyet a magyar és osztrák biztos éles vitája előzött meg –, aránylag nagy jelentősége volt, mert állást kellett foglalnia a récényi „Ilona akna” kérdésében. A Nagykövetek Tanácsa által teremtett új helyzetben, valamint Neugebauer báróval szemben érvényt kellett szerezni a magyar kormány ismételt hangoztatott azon határozott kívánságának, hogy a nekünk ítélt területnek birtokbevétele minél előbb legyen végrehajtvá.

Egy 1922. augusztusi helyzetjelentés szerint a Brennerbánya Magyarországnak ítélt részét az osztrákok még nem ürtették ki egyrészt, másrészt – utalással a Nagykövetek Tanácsának azon jegyzékére, melyben – az osztrák kormányt értesítették, hogy a velencei egyezményben megállapított határvonal Brenner környékén csak úgy maradhat fenn, ha az osztrák kormány biztosítékokat nyújt a bányársulatnak arra nézve, hogy a kiaknázás zavartalansága akkor is meglesz, ha a bánya két állam területén marad.²²

A magyar biztos bizalmas úton értesült, hogy a Nagykövetek Tanácsa a bizottság tagjainak azt az utasítást adta, hogy a récényi „Ilona akna” kiaknázásának biztosítására az osztrák részről adott garanciákat kielégítőnek jelezzék, miáltal a február 23-án hozott határozattal Magyarországhoz – a mi felfogásunk szerint végérvényesen – visszacsatolt kb. 600 holdat kitevő terület Ausztriánál maradna meg.

A bizottság a december 5-i ülésen a magyar biztos előzetesen bejelentett tiltakozása ellenére, a kényszernek engedve tárgyalás alá vette a kérdés érdemi részét. Meghallgatták az osztrák szakértők, majd a bánya-részvénytársaság képviselőjét és Sopron város – mint a bánya tulajdonosa részéről kiküldött – Schindler alpolgármestert.

A magyar biztos a vita lezárása után újból tiltakozott a magyar kormány nevében az ellen, hogy a bizottság eredeti határozatát megváltoztassa. Erre az elnök a határozathozatalt a következő ülésre halasztotta. Utóbb bizalmasan közölték Träggerrel az antantbiztosok, hogy a récényi terület számunkra elveszett és jóindulatúan figyelmeztették, hogy legalább a magyar érdekeltség védelme céljából a bánya-részvénytársaság kérjen újabb, az osztrákok által kilátásba helyezett garanciákon túlmenő biztosítékokat, amit a bizottság elfogadna.²³ A magyar biztos megállapította, hogy a bizottság antant tagjai nem szívesen helyezkedtek a Nagykövetek Tanácsának álláspontjára, sőt maguk is örömmel látnák, ha a fellebbezés – amit a magyar kormány a Népszövetségnek benyújtana – eredménnyel járna, mivel rájuk nézve is statusfactiót jelentene.²⁴

A magyar-osztrák határmegállapító-bizottság – a fenti előzmények után – az 1922. december 12-i ülésén ismét az „Ilona akna” tárgyalásához fogott. A garanciák kérdésében a bánya képviselője kijelentette, hogy a biztosítékok elégtelenek és elfogadhatatlannak tartja. Abban

¹⁹ HL HMK 2989/1922. 5. 24. HM-nek

²⁰ HL M-O hmb. magyar biztos iratai 1921–1924 ?

²¹ HL HMK 4724. sz. 1. sz. melléklet M-O hmb. 140/1923. 2. 13.

²² HL HMK kmh. iratai 1921–1922 1/48. 1. doboz HM 848/1922. 8. 20. Helyzetjelentés

²³ HL M-O hmb. magyar biztosának iratai 1921–1924 1480/1922. 12. 6.

²⁴ HL M-O hmb. magyar biztos iratai 1 50–51. 1921–1924. 1480/1922. 12. 6.

az esetben ugyanis, ha a magyar csendőrség a bányának osztrák területre eső részein nem vehető igénybe, az ígéret csak írott betű maradna, mivel a bányai igazgatóságnak nem lesz módja az esetleges túlkapásokkal, az üzemet veszélyeztető szabálytalansággal szemben behatóan védekezni. A bányatársaság tiltakozni fog a határozat ellen, aminek azonban eredménye nem lesz. Meggondolandó volna tehát, hogy a kormány a Népszövetséghez forduljon orvoslásért.²⁵

A Nagykövetek Tanácsa a párizsi királyi ügyvivőhöz intézett jegyzékében *végleg Ausztria javára döntötte el* a vitás récényi terület kérdését. A nagykövetek döntésüket azzal indokolták, hogy szerintük a soproni népszavazási területnek a velencei szerződésben megállapított határait tiszteletbe kívánják tartani. A népszavazás eredményének kihirdetése után 8 nappal a területet a jogosítottak át kell adni.²⁶ A Nagykövetek Tanácsának jegyzéke úgy tünteti fel a kérdést, mint ha a Tanács felhatalmazta volna a bizottságot bizonyos feltételek esetén az első döntés megváltoztatására. Ezzel szemben a bizottsági elnök bizalmas véleményéből ismeretes, hogy a Nagykövetek Tanácsa *egyenesen utasította* a bizottságot, a későbbi – reánk nézve kedvezőtlen határozat – meghozatalára.

A Nagykövetek Tanácsa sajnos befejezett tény elé állított bennünket és a magyar királyi külügyminisztérium minden további tiltakozását hiábavalónak minősítette. Ennélfogva részünkről céltalan volt a vitás terület határainak kitűzése elé nehézségeket gördíteni, mivel ilyen ellenkezés káros következményeket vonhatott maga után. A Központ ellenben utasította dr. Träger határbiztost, hogy a jogi jegyzőkönyvek megszerkesztésénél az osztrákok által nyújtandó garanciák minél inkább való kiterjesztésére törekedjen.²⁷ Az Ilona akna ügyében láthatjuk, hogy mivel a velencei egyezményben szabott határ Ilona aknát osztrák területre juttatta, Ausztria az Ilona akna visszacsatolását javasoló bizottsági döntés megmásítása végett a Nagykövetek Tanácsához fordult. A Tanács leiratban utasította a határmegállapító bizottságot, hogy amennyiben az osztrákok hajlandók volnának a bányauzem kitermelési munkálatok folytatóságát garantálni, döntését tegye újabb tanulmányozás tárgyává.²⁸ Miért ne vállalták volna a garanciákat cserében?

Az 1922. december 12-i ülésén a bizottság tehát meghozta a második – ránk nézve kedvezőtlen – határozatát. Az említett terület hovatarozására a velencei egyezményben megszabott határok voltak irányadók, mely egyezmény II. rész első bekezdésében foglaltak szerint Ausztria állásfoglalása jogilag megtámadhatatlannak látszott. Emellett a Nagykövetek Tanácsa nemcsak felhatalmazta a bizottságot, de – mint azt később bizalmas értesülésekből kitűnt – egyenesen utasította azt – az első ránk nézve kedvező döntés helyett – a kedvezőtlen döntés meghozatalára.²⁹ Így a bizottság az osztrák részről benyújtott garanciákat elégségesnek jelezvén első döntését megváltoztatta. A két határozat tehát ellentétben állt egymással. A Nagykövetek Tanácsának 1923. január 29-i jegyzéke pedig a ránk nézve kedvezőtlen hatálytalanította.³⁰

Az ügy Népszövetség elé való vitelének nem lett volna értelme, mert az a folyamatban lévő határmegállapítás ügyében nem volt kompetens, de a kísérőlevél értelmében is csupán közvetítő minőségben járhatott volna el.

Mivel a garanciát a határbizottság elegendőnek találta, a határt Sopron vármegye határa mentén a velencei egyezmény alapján állapította meg azzal, hogy a garanciákat jogi jegyzőkönyvben kell rögzíteni. A jegyzőkönyv tervezet többek között az alábbiakat tartalmazta: „Ausztria elismeri, hogy a »Barbara Ilona« bánya gazdasági egység marad, s hogy annak jelenlegi és jövőbeli terjedelmében osztrák területen kell lennie, alárendelve azonban a magyar bányaközigazgatás kezelésének és ellenőrzésének. A bányászok és a bányaal alkalmazottak a magyar bányatörvény alá fognak tartozni (munkaidő, munkabér, biztosítás stb.-re vonatko-

²⁵ HL M-O hmb. magyar delegáció irata Sopron 1511/1922. 12. 13.

²⁶ Uo.

²⁷ HL HMK kmh. iratai I/48/h 5151/1923. 3. 5.

²⁸ HL HMK kmh. iratai I/48 1923–1925. 372/h/1924

²⁹ MOL K 478 (Miniszterelnökségi Iratok) HMKI ME általános iratok M. kir. Külügyminisztérium 3903/Pol./1924

³⁰ HL HMK 4724 sz. 1. sz. Melléklet M-O hmb. 140/1923. 2. 13.

zól), még abban az esetben is ha osztrák területen dolgoznak.” Ausztria kötelezte magát Reitzing (Récény) területén egy csendőrs felállítására, a bánya területén és környékén a rend biztosítására. Kötelezte továbbá magát, hogy a bányák kiaknázásához szükséges anyagot, főleg fát, vámentesen engedje bevinni.³¹

A téma összefoglalásaként néhány dolgot még kiemelek az „Ilona” aknával kapcsolatban.

A határmegállapítással kapcsolatos első döntésnél, az első változatban – mivel az Ilona akna csak magyar területtel való összefüggésben művelhető – a határmegállapító-bizottság Magyarországhoz visszaszolgált. Ezzel mintegy 600 holdnyi terület jutott vissza magyar fennhatóság alá, de ezzel kapcsolatban a Népszövetségnek és a Nagykövetek Tanácsának csak tudomásulvételi szerepe lehetett, tekintettel arra, hogy sem a békeszerződésben, sem a velencei egyezményben megnevezett fix pontok nem lettek megváltoztatva.

Az osztrák kormány mégis felszólalt a bizottság döntése ellen, s az erre való jogát azzal igyekezett indokolni, hogy ez népszavazási terület volt, melynek határai már az egyezményben meg vannak állapítva az egyes fix pontok között vont egyenes vonalak által. Itt azonban ki kell emelni, hogy a velencei egyezmény szerint Ausztria kötelezte magát, hogy „amennyire ez lehetséges a szövetségközi bizottság határozataiba bele fog egyezni, amennyiben azonban kénytelen volna fellebbezni, kijelenti, hogy a Népek Szövetsége által javasolt megoldást elfogadja.”³² Ezzel tehát Ausztria jogérvényesen előre kötelezte magát a Népszövetségi döntés elfogadására.

Ebből azonban következik, hogy míg a többi magyarországi határrészen a Népszövetség tulajdonképpen csak mint közvetítő szerepelhetett, az illető szomszéd állam között, az illető határmegállapító bizottság javaslata alapján egy „a l’ aimable” (barátságos) megegyezés érdekében, a magyar-osztrák határmegállapítási javaslat felett, – tekintettel a velencei egyezmény idézett határozmányára – mint teljhatalmú arbiter (bíró) dönthetett. Erre való tekintettel a Népszövetséghez és a Nagykövetek Tanácsához intézett jegyzékében Kánya rendkívüli követünk kérte, hogy a magyar-osztrák határmegállapító-bizottság határjavaslatának a többi bizottság javaslataitól elkülönített és sürgős tárgyalását tegye lehetővé.

Végül ki kell még emelni, hogy Ausztria nem fogadta el a bizottság javaslatát, ami fellebbezésnek volt tekinthető. Így a velencei egyezmény értelmében, e javaslatnak a Népszövetség elé terjesztését Kányának kellett a magyar kormány nevében a Nagykövetek Tanácsától és az abban való döntést a Népszövetségtől kérelmezni. Mint az osztrák perfidia (szószegés) újabb bizonyítékát kell kiemelni, miszerint az osztrákok ekkor látszólag azzal érveltek, hogy nekik kellett volna a Népszövetséghez fellebbezni, és ha ezt nem tették a magyar-osztrák határmegállapító-bizottság javaslata nem is tárgyalható a Népszövetség által. Újból utalni kell arra, hogy a magyar-osztrák határ egyéb, a népszavazási területen kívüli határrészeinél a velencei egyezmény mellett az „instructionis complementaries”-t is alkalmazni kellett.³³ Így a magyar-osztrák bizottság – mint harmadik módozat – a magyar-osztrák határrész megállapításánál ellentétben a többi bizottsággal nem földrajzilag körülhatárolt területeket ajánlott a Népszövetségnek Magyarországhoz való visszacsatolásra, hanem a Népszövetségtől felhatalmazást kért a békeszerződésben megállapított fix pontok feloldására, hogy ezek között a határt belátása szerint saját hatáskörében állapíthassa meg.

A bizottság ez alapon szerkesztett határmegállapító javaslatát tehát a párizsi Nagykövetek Tanácsához terjesztette, melynek kötelezősége volt ezt a javaslatot a párizsi, a pótutasítás VIII. c. pontja alapján a Népszövetséghez továbbítani. Jóllehet a Nagykövetek Tanácsának nem állt jogában a bizottságoknak utasításokat adni, e javaslatok felett határozni, vagy intézkedni, ezeket legfeljebb újabb megfontolás céljából a bizottságnak visszaküldhette. Ha azonban a bizottság megmaradt álláspontja mellett, köteles volt ezeket haladéktalanul a Népszövetséghez továbbítani. Ki kell azonban emelni, hogy a magyar-osztrák határrészen tekintettel arra, hogy a velencei egyezmény értelmében a Népszövetség amint arbiter szerepelt, a Népszövetség Tanácsának még a visszaküldéshez sem volt joga.³⁴

Dr. Bacsa Gábor

³¹ HM HMK kmh. iratai 1923–1925 I/48 372/hsz./1924

³² MOL K 478 Határmegállapító Központi Iroda (HMKI) (Miniszterelnökségi Iratok) ME általános iratok 4. csomó Másolat M. kir. Küm. 3031/Pol./1922. 6. 18.

³³ Uo.

³⁴ MOL K 478 (Miniszterelnöki Iratok) HMKI ME általános iratok 4. csomó M. kir. Küm. 3081/Pol./1922